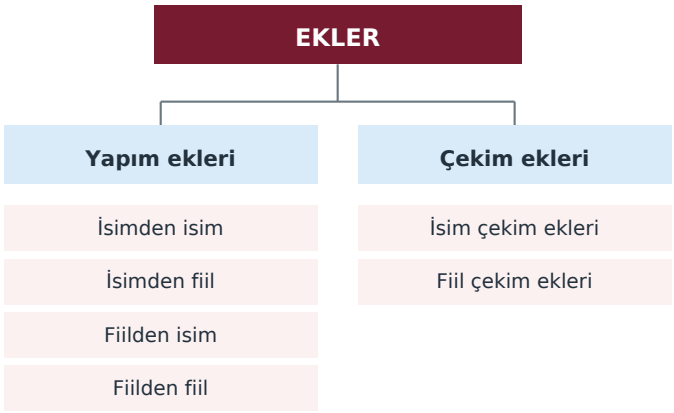
ANA BÖLÜM

SÖZCÜKTE YAPI

1. Kök ve Ek Bilgisi

Kök, sözcüğün anlamlı en küçük temel parçasıdır. Ek, köke veya gövdeye katılarak yeni bir sözcük türeten ya da sözcüğe dil bilgisel görev kazandıran parçadır.

1.1 Kök ve gövde

1.1.1 Kök

Kök, bir sözcüğün o sözcükle anlam ilişkisini koruyan ve daha küçük anlamlı parçalara ayrılamayan bölümüdür.

- Sözcüğün anlamlı en küçük temelidir.
- Sözcükle anlam ilişkisini sürdürmelidir.
- Kök, sözcüğün başındaki rastgele kısa parça değildir. Bulunan parça, sözcüğün bütünüyle anlam ilişkisi taşımalıdır.
- Yapım eki alan bölüm kök değil gövdedir. “Gözlükçü”de kök göz, gözlük ve gözlükçü ise farklı aşamalardaki gövdelerdir.
- Çekimli biçimi kök sanmayın. “Geldik”te -di zaman, -k kişi ekidir. Kök gel- olarak gösterilir.
- Sözcük önce cümledeki anlamıyla okunur. Sonra bu anlamı koruyan kök bulunur. Ses benzerliği tek başına kök ilişkisi kurmaz. “Balık” sözcüğünü “bal” ve “-ık” diye ayırmak doğru değildir. Kök bulununca ekler soldan sağa ayrılır ve her ekin ne değiştirdiği açıklanır. Bir ek yeni sözlük anlamı kuruyorsa yapım, yalnız cümle içindeki ilişkiyi veya çekimi değiştiriyorsa çekim eki düşünülür.

ÖRNEK

Göz-lük.

AÇIKLAMA

Göz sözcüğüyle gözlük arasında ilişki vardır.

ÖRNEK

Bil-gi.

AÇIKLAMA

Bilmek eylemi türemiş adın temelidir.

ÖRNEK

Taşlıkta yürüdük.

AÇIKLAMA

“Taşlık” sözcüğünün anlamlı en küçük parçası isim kökü “taş”tır.

ÖRNEK

Gözcü bizi gördü.

AÇIKLAMA

“Gözcü”nün kökü görme organının adı olan “göz”dür.

1.1.2 Gövde

Gövde, kökün en az bir yapım eki almış biçimidir.

- Yapım eki almış kök veya daha önce türemiş biçimdir.
- Sonradan başka ekler alabilir.
- Bir gövdeye yeni yapım eki gelebilir. “Bil-gi-siz-lik”te her yeni ek önceki türemiş biçime bağlanır.
- Gövde isim veya fiil olabilir. “Gözlük” isim gövdesi, “temizle-” fiil gövdesidir.
- Çekim eki almak tek başına gövde oluşturmaz. “Evler”deki -ler yapım eki olmadığı için ev kökünden türemiş gövde yoktur.

ÖRNEK

Göz → gözlük.

AÇIKLAMA

-lük ekiyle gövde oluşmuştur.

ÖRNEK

Gözlük → gözlükçü.

AÇIKLAMA

Bir yapım eki daha eklenerek yeni gövde oluşmuştur.

ÖRNEK

Kumluk bir alandan geçtik.

AÇIKLAMA

“Kum” adı -luk ekiyle yeni bir ad kazanır. “Kumluk” bir gövdedir.

ÖRNEK

Şekerli süt içti.

AÇIKLAMA

"Şeker" adına -li yapım eki eklenmiş, özellik bildiren yeni bir sözcük oluşmuştur.

1.1.3 İsim kökü

İsim kökü, varlık, kavram veya özellik bildiren köktür.

- Varlık, kavram veya durumu adlandıran köktür.
- İsim kökü varlık, nitelik veya kavram karşılar. "Taş, ev, güzel" gibi sözcükler bu yönden incelenir.
- İsim kökünden yapım ekiyle fiil türeyebilir. "Su-la-" fiilinin kökü su adıdır. Türetilen fiili görüp kökü de fiil saymayın.
- -Mak/-mek denemesinde sözcüğün cümledeki anlamı korunmalıdır. "Gül kokusu"ndaki gül adına gülmek eklemek, aynı kökü sınamak değil başka anlamdaki köke geçmektir.
- Yansıma kökler ses taklidine dayanır. "Pat, şır, güm" gibi köklerden isimler veya fiiller türeyebilir.

ÖRNEK

Taş ağırdı.

AÇIKLAMA

Varlığın adı kök olarak kullanılmıştır.

ÖRNEK

Tuz-lu.

AÇIKLAMA

Tuz adından yeni sözcük türetilmiştir.

ÖRNEK

Taşlıkta yürüdük.

AÇIKLAMA

"Taşlık" sözcüğünün anlamlı en küçük parçası isim kökü "taş"tır.

ÖRNEK

Gözcü bizi gördü.

AÇIKLAMA

"Gözcü"nün kökü görme organının adı olan "göz"dür.

1.1.4 Fiil kökü

Fiil kökü, iş, oluş veya durum bildiren köktür.

- Fiil kökünü gösterirken sonuna kısa çizgi konur. "Gel-" yazımındaki çizgi ek değildir, kökün eylem olduğunu belirtir.
- Uygun köke -mak/-mek getirilerek anlamlı bir eylem adı kurulabilir. "Yaz-" kökü yazmak, "gör-" kökü görmek biçimine girer. Mastar eki kökün parçası değildir.
- Fiil kökü henüz yapım eki almamıştır. "Yazdır-" ise yaz- köküne yapım eki gelmesiyle oluşan fiil gövdesidir.
- Kökün fiil olması, sözcüğün tamamının da fiil olduğu anlamına gelmez. "Yazı" sözcüğü isimdir, buna rağmen yaz- fiil kökünden türemiştir.
- Sesteş biçimlerde bağlam korunur. "Yaz mevsimi"ndeki yaz ile "Adını yaz." sözündeki yaz- aynı anlamda değildir.
- Kök ile gövdenin sınırı her zaman yalnız ses benzerliğiyle bulunmaz. Ses değişimini ve anlam bağını birlikte incelemek gerekir.

-MAK / -MEK DENEMESİ

Kök adayına mastar eki getir: yaz-mak, gör-mek. Anlam korunuyorsa fiil kökü olmasını destekler. Önce cümledeki anlamı belirle; yüz sözcüğüne yüzmek getirerek her yüz kullanımını fiil kökü sayma. Kök ile türemiş gövdeyi de ayır.

ÖRNEK

Koş-tu.

AÇIKLAMA

Koş- hareket bildirir.

ÖRNEK

Sev-gi.

AÇIKLAMA

Sev- fiilinden bir ad türemiştir.

ÖRNEK

Geliş saatini bildirdi.

AÇIKLAMA

Sözcüğün kökü "gel-"dir. Hareket bildirdiği için fiil köküdür.

ÖRNEK

Silgi yere düştü.

AÇIKLAMA

"Sil-" fiil köküne -gi eki gelerek bir araç adı oluşur.

ÖRNEK

Örgü güzel görünüyor.

AÇIKLAMA

"Ör-" fiilinden -gü ekiyle isim yapılmıştır.

1.1.5 Sesteş kök

Sesteş kökler, ses ve yazılış bakımından aynı, anlam bakımından bağımsız köklerdir.

- Biçimleri aynı, anlamları bağımsız köklerdir.
- Cümle içinde hangi kökün kullanıldığını belirleyin.

ÖRNEK

Yaz geldi; yaz bana.

AÇIKLAMA

Mevsim adı ve fiil bağımsızdır.

ÖRNEK

Gül koktu; biraz gül.

AÇIKLAMA

Çiçek adı ve gülme eylemi farklı köklerdir.

ÖRNEK

Yaz bitti. Adını yaz.

AÇIKLAMA

Mevsim adı ile yazma eylemi farklı köklerdir.

ÖRNEK

Yol uzundu. Yabani otu yol.

AÇIKLAMA

Yol adıyla yolma fiili anlamca bağımsızdır.

1.1.6 Ortak kök

Ortak kök, isim ve fiil olarak kullanılabilen, iki kullanımında da anlam bağını koruyan köktür.

- İsim ve fiil olarak kullanılırken anlam ilişkisini koruyan köktür.

ÖRNEK

Tat güzeldi; yemeği tat.

AÇIKLAMA

Tat duyusu ile tatma eylemi ilişkilidir.

ÖRNEK

Boya aldım; kapıyı boya.

AÇIKLAMA

Malzeme ile kullanım eylemi bağlantılıdır.

ÖRNEK

Boya kurudu. Çiti boya.

AÇIKLAMA

Aynı kök malzemeyi ve onunla yapılan işi karşılar.

ÖRNEK

Tat hoşuma gitti. Çorbayı tat.

AÇIKLAMA

“Tat” adı ile tatma fiili anlamca ilişkilidir.

1.2 Yapım ekleri

Yapım eki, kök veya gövdeye gelerek yeni anlamlı bir sözcük türeten ektir.

- Yeni sözcük oluşturur.
- İsimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil türetilebilir.

Yapım ekinin değiştirdiği tür

Yön	Çözümleme
İsimden isim	göz → gözlük: göz + -lük
İsimden fiil	su → sula-: su + -la-
Fiilden isim	yaz- → yazı: yaz- + -ı
Fiilden fiil	yaz- → yazdır-: yaz- + -dır-
Ölçüt	Yön, kökün/gövdenin türü ile yeni gövdenin türü karşılaştırılarak belirlenir.

ÖRNEK

Göz sözcüğünden gözlük türetilir.

AÇIKLAMA

-lük yeni bir nesne adı oluşturduğu için yapım ekidir.

ÖRNEK

Tuz + la- → tuzla-.

AÇIKLAMA

İsim kökünden bir fiil türemiştir.

ÖRNEK

Kumluk bir alandan geçtik.

AÇIKLAMA

“Kum” adı -luk ekiyle yeni bir ad kazanır. “Kumluk” bir gövdedir.

ÖRNEK

Şekerli süt içti.

AÇIKLAMA

“Şeker” adına -li yapım eki eklenmiş, özellik bildiren yeni bir sözcük oluşmuştur.

1.2.1 İsimden isim yapım eki

İsimden isim yapım eki, isim kök veya gövdesinden yeni bir isim soylu sözcük türeten ektir.

- Bir isim köküne veya gövdesine gelerek yeni bir isim soylu sözcük oluşturur.
- Yeni sözcüğün kökle anlam ilişkisi korunur.

ÖRNEK

Göz → gözlük.

AÇIKLAMA

Görme organının adından bir nesnenin adı türemiştir.

ÖRNEK

Su → susuz.

AÇIKLAMA

Su bulunmama özelliğini anlatan bir sözcük oluşur.

ÖRNEK

Kumluk bir alandan geçtik.

AÇIKLAMA

"Kum" adı -luk ekiyle yeni bir ad kazanır. "Kumluk" bir gövdedir.

ÖRNEK

Şekerli süt içti.

AÇIKLAMA

"Şeker" adına -li yapım eki eklenmiş, özellik bildiren yeni bir sözcük oluşmuştur.

1.2.2 İsimden fiil yapım eki

İsimden fiil yapım eki, isim kök veya gövdesinden fiil türeten ektir.

- İsim soylu kök veya gövdeden bir eylem türetir.
- Fiil çekimine girebilmesi yeni sözcüğün türünü denetlemeye yardım eder.

ÖRNEK

Tuz → tuzla-.

AÇIKLAMA

Bir şeye tuz katma eylemi bildirilir.

ÖRNEK

Temiz → temizle-.

AÇIKLAMA

Temiz duruma getirme anlamlı bir fiil oluşur.

ÖRNEK

Rafları tozladı.

AÇIKLAMA

"Toz" adı -la ekiyle fiile dönüşür.

ÖRNEK

Çocuk suladı.

AÇIKLAMA

"Su" adına -la eki getirilerek "sula-" fiili türetilmiştir.

1.2.3 Fiilden isim yapım eki

Fiilden isim yapım eki, fiil kök veya gövdesinden isim soylu sözcük türeten ektir.

- Yeni biçimin bir nesneyi, durumu veya kavramı adlandırıp adlandırmadığını inceleyin.

ÖRNEK

Bil- → bilgi.

AÇIKLAMA

Bilmekle ilişkili bir kavram adlandırılır.

ÖRNEK

Çiz- → çizgi.

AÇIKLAMA

Çizme sonucunda ortaya çıkan biçime ad verilmiştir.

ÖRNEK

Silgi yere düştü.

AÇIKLAMA

"Sil-" fiil köküne -gi eki gelerek bir araç adı oluşur.

ÖRNEK

Örgü güzel görünüyor.

AÇIKLAMA

"Ör-" fiilinden -gü ekiyle isim yapılmıştır.

1.2.4 Fiilden fiil yapım eki

Fiilden fiil yapım eki, fiil kök veya gövdesinden yeni bir fiil türeten ektir.

- Bir fiile gelerek yeni bir fiil oluşturur.
- Eylemi kimin gerçekleştirdiği veya eylemin nesneyle ilişkisi değişebilir.

ÖRNEK

Gül- → güldür-.

AÇIKLAMA

Bir başkasının gülmesini sağlama anlamı oluşur.

ÖRNEK

Yaz- → yazdır-.

AÇIKLAMA

Yazma işi başka birine yaptırılır.

ÖRNEK

Öğretmen metni okuttu.

AÇIKLAMA

"Oku-" fiiline -t getirilerek başka birine okutma anlamı oluşturulur.

ÖRNEK

Veteriner kuşu uçurdu.

AÇIKLAMA

"Uç-" fiilinden -ur ekiyle yeni bir fiil yapılır.

1.3 İsim çekim ekleri

İsim çekim eki, yeni bir sözcük türetmeden isme sayı, aitlik veya hâl gibi özellikler kazandıran ektir.

- Çoğul, iyelik, hâl ve ilgi ekleri adın cümledeki ilişkilerini düzenler.
- Belirtme ve iyelik eki aynı biçimde görünebildiği için anlam kontrol edilir.

- Araç veya birliktelik bildiren “ile” ekleşebilir. “Kalemle yazdım.” araç, “arkadaşımla geldim.” birliktelik anlatır. Eşitlik eki -ca/-ce, “çocukça davranış” gibi kullanımlarda farklı değerlendirmelere açıktır. Yapım ya da çekim olarak adlandırma, kullanılan dil bilgisi yaklaşımına ve sözcüğün görevine bağlı olabilir. Bu tür sorularda örneğin anlamı mutlaka açıklanır.

İsim çekiminde görevler

Ek türü	Görev ve örnek
Çoğul	-lar/-ler: evler; birden çok varlık. Bağlama göre aile, saygı gibi anlamlar da kurabilir.
İyelik	Aitlik: evim, evin, evi, evimiz, eviniz, evleri.
Hâl	Sözcüğün cümledeki ilişkisi: evi, eve, evde, evden. Yalın hâlin eki yoktur.
İlgi (tamlayan)	-ın/-in/-un/-ün; -nın/-nin/-nun/-nün: evin kapısı, arabanın kapısı. Benim ve bizim biçimleri özeldir.

ÖRNEK

Evlerimizden ayrıldık.

AÇIKLAMA

-ler çoğul, -imiz iyelik, -den ayrılma hâli ekidir.

ÖRNEK

Oda-mız-da.

AÇIKLAMA

-mız iyelik, -da bulunma ekidir. Yeni bir sözlük birimi oluşmamıştır.

ÖRNEK

Kitaplar geldi.

AÇIKLAMA

Çoğul eki birden çok kitap bulunduğunu gösterir. Yeni bir sözcük türetilmez.

ÖRNEK

Kuşlar uçtu.

AÇIKLAMA

“-lar” varlık sayısının birden fazla olduğunu bildirir.

1.3.1 Çoğul eki

Çoğul eki, bir varlığın birden fazla olduğunu bildiren -lar veya -ler ekidir.

- Adlara -lar/-ler biçiminde gelerek birden çok varlık bildirebilir.
- Yüklemlerdeki kişi bildirimiyle karıştırılmamalıdır.
- Çoğul eki -lar/-ler varlık sayısını artırır. “Evler” birden fazla evdir. Sayı sıfatından sonra ad genellikle tekil kullanılır. “Üç kitap” denir, “üç kitaplar” olağan kullanım değildir. Çoğul eki saygı, aile veya benzerleri gibi ek anlamlar da kazanabilir. Bu anlamlar cümlenin bağlamına göre açıklanır.

ÖRNEK

Masanın üstünde kitaplar var.

AÇIKLAMA

Birden çok kitap söz konusudur.

ÖRNEK

Bahçede çiçekler açtı.

AÇIKLAMA

Çokluk bildiren ek, isim üzerindedir.

ÖRNEK

Kitaplar geldi.

AÇIKLAMA

Çoğul eki birden çok kitap bulunduğunu gösterir. Yeni bir sözcük türetilmez.

ÖRNEK

Kuşlar uçtu.

AÇIKLAMA

“-lar” varlık sayısının birden fazla olduğunu bildirir.

1.3.2 İyelik eki

İyelik eki, ismin karşıladığı varlığın hangi kişiyle ilişkili olduğunu gösterir.

- İyelik yalnız mülkiyet değildir; kardeşim akrabalığı, okulum mensupluğu gösterebilir. Tamlayan söylenmese de defterim sözünde benim ilişkisi anlaşılır.
- Altı kişi ayrı biçimlerle gösterilir. Benim/senin/onun ve bizim/sizin/onların tamlayanlarıyla hem ünsüzle hem ünlüyle biten isimlerin çekimi aşağıdaki tabloda karşılaştırılmıştır.
- Üçüncü çoğul kişi biçimi bağlama göre birden çok çözümlemeye açık olabilir: onların evleri, onun evleri, onların evi aynı ilişkiyi bildirmez. Tamlayan ve sahip olunanın sayısı birlikte incelenir.
- İyelikten sonra hâl eki gelebilir: ev-im-den. Üçüncü kişi iyelik eki ile hâl eki arasında n görülebilir: araba-sı-n-a, ev-i-n-de.

Tamlayan	Ek biçimi	Örnek
Benim	-ım/-im/-um/-üm; ünlüden sonra -m	evim / arabam
Senin	-ın/-in/-un/-ün; ünlüden sonra -n	evin / araban
Onun	-ı/-i/-u/-ü / -sı/-si/-su/-sü	evi / arabası
Bizim	-ımız/-imiz/-umuz/-ümüz; ünlüden sonra -mız/-miz/-muz/-müz	evimiz / arabamız
Sizin	-ınız/-iniz/-unuz/-ünüz; ünlüden sonra -nız/-niz/-nuz/-nüz	eviniz / arabanız
Onların	-ları/-leri	evleri / arabaları

BENİM - SENİN - ONUN / BİZİM - SİZİN - ONLARIN

Önüne uygun sahiplik zamirini getir: benim defterim, senin defterin, onun defteri. Bu kontrol iyelik anlamını görünür kılar. Defteri aldım sözündeki son -i ise neyi sorusuna cevap veren belirtme eki olabilir; yalnız ses benzerliği yeterli değildir.

ÖRNEK

Kalemim kayboldu.

AÇIKLAMA

Kalem konuşana aittir.

ÖRNEK

Masanız hazır.

AÇIKLAMA

Masanın hitap edilen kişi veya kişilerle ilişkisi belirtilir.

ÖRNEK

Defterim masada.

AÇIKLAMA

“-im” defterin bana ait olduğunu bildirir.

ÖRNEK

Çantası ağırdı.

AÇIKLAMA

“-sı” çantanın üçüncü kişiye ait olduğunu gösterir.

1.3.2.1 Birinci tekil kişi iyelik eki

Benimle ilişkili varlığı bildirir. Ünsüzden sonra -ım/-im/-um/-üm, ünlüden sonra -m biçimleri görülür. “Benim” tamlayanı yazılmasa da kişi ilişkisi sürer.

ÖRNEK

Defterim çantada.

AÇIKLAMA

defter-im biçiminde -im birinci tekil iyelik ekidir.

ÖRNEK

Arabam dışarıda.

AÇIKLAMA

araba-m biçiminde ünlüden sonra yalnız -m görünür.

ÖRNEK

Gözüm ağrıyor.

AÇIKLAMA

göz-üm biçiminde ek ünlü uyumuna göre yuvarlak ve ince ünlü almıştır.

ÖRNEK

Kitabım kayboldu.

AÇIKLAMA

kitap-ım birleşmesinde p yumuşayarak b olur. Ek yine birinci tekil iyeliktir.

1.3.2.2 İkinci tekil kişi iyelik eki

Dinleyenin yani “sen” kişisinin varlığıyla ilişki kurar. Ünsüzden sonra -ın/-in/-un/-ün, ünlüden sonra -n biçimi kullanılır. İlgi ekiyle aynı görünüşte olabildiği için cümle anlamı gereklidir.

ÖRNEK

Defterin masada.

AÇIKLAMA

“Senin defterin” anlamında -in iyeliktir. “Defterin kapağı” sözündeki -in ise ilgi eki olabilir.

ÖRNEK

Araban yeni mi?

AÇIKLAMA

araba-n biçiminde ikinci tekil kişi aitliği vardır.

ÖRNEK

Kolun iyileşti mi?

AÇIKLAMA

kol-un biçiminde -un sana ait organı bildirir.

ÖRNEK

Evin çok aydınlık.

AÇIKLAMA

Öznenin “senin evin” olduğu bu kullanımda -in iyelik ekidir.

1.3.2.3 Üçüncü tekil kişi iyelik eki

Sözü edilen kişi veya varlıkla ilişki kurar. Ünsüzden sonra -ı/-i/-u/-ü, ünlüden sonra -sı/-si/-su/-sü kullanılır. Sonraki hâl ekinden önce zamir n'si gelebilir.

ÖRNEK

Ece'nin defteri burada.

AÇIKLAMA

defter-i üçüncü tekil iyeliktir. Tamlayan Ece'dir.

ÖRNEK

Evin kapısı açık.

AÇIKLAMA

kapı-sı biçiminde ünlüden sonra s bulunur. Kapı evle ilişkilidir.

ÖRNEK

Onun kolu incinmiş.

AÇIKLAMA

kol-u biçiminde -u iyelik ekidir, belirtme hâli değildir.

ÖRNEK

Ece'nin arabasına bindik.

AÇIKLAMA

araba-sı-n-a biçiminde iyelik, zamir n'si ve yönelme eki birlikte bulunur.

1.3.2.4 Birinci çoğul kişi iyelik eki

Konuşanı da kapsayan "biz" grubuyla ilişki kurar. Ünsüzden sonra -ımız/-imiz/-umuz/-ümüz, ünlüden sonra -mız/-miz/-muz/-müz biçimleri kullanılır.

ÖRNEK

Okulumuz yenilendi.

AÇIKLAMA

okul-umuz, bizim okulumuz anlamındadır.

ÖRNEK

Odamız üst katta.

AÇIKLAMA

oda-mız biçiminde birinci çoğul iyelik eki vardır.

ÖRNEK

Defterimiz bitti.

AÇIKLAMA

defter-imiz grubumuzla ilişkili defteri bildirir.

ÖRNEK

Yolumuz uzun.

AÇIKLAMA

yol-umuz biçiminde -umuz, biz kişisiyle ilişki kurar.

1.3.2.5 İkinci çoğul kişi iyelik eki

"Siz" kişisiyle veya saygı amacıyla seslenilen kişiyle aitlik ilişkisi kurar. Ünsüzden sonra -ınız/-iniz/-unuz/-ünüz, ünlüden sonra -nız/-niz/-nuz/-nüz biçimleri kullanılır.

ÖRNEK

Sınıfınız hangi katta?

AÇIKLAMA

sınıf-ınız siz kişisiyle ilişkilidir.

ÖRNEK

Arabanız hazır.

AÇIKLAMA

araba-nız ünlüden sonra ikinci çoğul iyelik almıştır.

ÖRNEK

Sözünüz önemli.

AÇIKLAMA

söz-ünüz uyuma göre ince yuvarlak ek taşır.

ÖRNEK

Defteriniz burada kaldı.

AÇIKLAMA

defter-iniz, sizin defteriniz anlamını verir.

1.3.2.6 Üçüncü çoğul kişi iyelik eki

"Onlar" grubuyla ilişki kurar. -ları/-leri biçimi çoğul ve iyelik birleşimleriyle yüzeyde aynı görünebilir. Varlık sayısı ve sahip sayısı tamlayanla birlikte açıklanmalıdır.

ÖRNEK

Onların kararları açıklandı.

AÇIKLAMA

Onlar grubunun kararlarıdır. Kişi ve çokluk ilişkisi cümlenin bağlamıyla belirlenir.

ÖRNEK

Çocukların çantaları dolapta.

AÇIKLAMA

Aitlik birden çok çocuğa yönelir. Birer çanta kastedildiği bağlamdan anlaşılabilir.

ÖRNEK

Onların odaları koridorun sonunda.

AÇIKLAMA

Oda sayısının bir mi birden fazla mı olduğu ekin görünüşünden tek başına kesinleştirilemeyebilir.

ÖRNEK

Sporcuların formaları dağıtıldı.

AÇIKLAMA

Sporcularla formalar arasında iyelik ilişkisi vardır. -ları biçimini her cümlede yalnız çokluk eki sayamayız.

1.3.3 İlgi eki

İlgi eki, isim tamlamasında tamlayanı tamlanana bağlayan ektir.

- İlgi ekinin biçimleri -ın/-in/-un/-ün, ünlüden sonra -nın/-nin/-nun/-nün'dür. Benim ve bizim biçimlerinde zamirin ilgi çekimi farklı görünür.
- Belirtili isim tamlamasında tamlayanın ilişkisini kurar: evin kapısı. Tamlanan ise iyelik eki alır; iki ek aynı görevde değildir.
- İlgi eki ile ilgi zamiri -ki farklıdır. Senin kitabın sözünde sen-in tamlayandır; seninki sözünde -ki söylenmeyen ismin yerini tutar.

ÖRNEK

Çocuğun kitabı.

AÇIKLAMA

Kitabın kiminle ilişkili olduğu belirtilir.

ÖRNEK

Okulun bahçesi.

AÇIKLAMA

Bahçenin ait olduğu yer okul adıdır.

ÖRNEK

Evin çatısı yenilendi.

AÇIKLAMA

“-in”, tamlayanı “çatı” adına bağlar.

ÖRNEK

Kuşun kanadı iyileşti.

AÇIKLAMA

“-un” kanadın hangi varlıkla ilişkili olduğunu gösterir.

1.3.4 Hâl ekleri

1.3.4.1 Yalın hâl

Yalın hâldeki isim belirtme, yönelme, bulunma veya ayrılma hâli eki almamıştır.

- Yalınlık, yalnız kök biçiminde olmak demek değildir. Evlerimiz sözcüğü ev-ler-imiz biçimindedir; çoğul ve iyelik eki almasına rağmen hâl eki almadığı için yalındır.

ÖRNEK

Ev güzel.

AÇIKLAMA

Ev kökü hâl eki almamıştır.

ÖRNEK

Evler güzel.

AÇIKLAMA

-ler çoğul ekidir. Hâl eki bulunmadığı için sözcük yalındır.

ÖRNEK

Evim güzel.

AÇIKLAMA

-im iyelik ekidir. İsim hâl eki almamıştır.

ÖRNEK

Evlerimiz güzel.

AÇIKLAMA

Çoğul ve iyelik ekleri vardır. Belirtme, yönelme, bulunma veya ayrılma eki yoktur.

Hâl	Ek ve örnek
Yalın hâl	Hâl eki yoktur. Çoğul veya iyelik eki alabilir. — ev, evler, evim, evlerimiz
Belirtme hâli	-ı/-i/-u/-ü; ünlüden sonra -yı/-yi/-yu/-yü — evi, arabayı, okulu, gülü
Yönelme hâli	-a/-e; ünlüden sonra -ya/-ye — eve, arabaya, okula, güle
Bulunma hâli	-da/-de/-ta/-te — evde, arabada, sınıfta, sepette
Ayrılma hâli	-dan/-den/-tan/-ten — evden, arabadan, sınıftan, sepetten

1.3.4.2 Belirtme hâli eki

Belirtme hâli eki, isim veya isim grubunu cümlede belirtili nesne yapan -ı, -i, -u, -ü ekidir.

- Eylemin etkilediği belirli varlığı gösterir.
- Ek -ı/-i/-u/-ü biçimleriyle gelir.
- Belirtme hâli -ı/-i/-u/-ü biçimlerindedir. Ünlüyle biten sözcüklerde y ile bağlanır. “Kapı-y-ı” bu biçimi gösterir.
- Yüklemin bildirdiği işten etkilenen belirli nesneyi gösterir. Önce özne, sonra “Neyi? Kimi?” sorularıyla nesne bulunur.
- İyelik ekiyle birlikte bulunabilir. “Kitab-ım-ı okudum.” sözünde iki ayrı ek vardır.
- Her son -i belirtme eki değildir. “Onun evi güzel.” cümlesinde ev-i iyeliktir.
- Belirtme hâli -ı/-i/-u/-ü ekleriyle kurulur. Ünlüden sonra y araya girer. “Kitabı okudum, kapıyı açtım.” cümlelerinde nesne belirlenmiştir. İyelikten sonra da gelebilir. “Defterimi buldum.” sözünde defter-im-i, birinci kişi iyelik ve belirtme eki taşır. “Ece’nin defteri” ise bu kullanımda yalnız iyelik almıştır.

ÖRNEK

Mektubu okudu.

AÇIKLAMA

Okunan belirli nesne mektuptur.

ÖRNEK

Kapıyı açtı.

AÇIKLAMA

Ünlüyle biten köke yardımcı y sesiyle bağlanmıştır.

ÖRNEK

Kalemi buldum.

AÇIKLAMA

“-i”, bulunan belli nesneyi gösteren belirtme hâli ekidir.

ÖRNEK

Kapıyı kapattım.

AÇIKLAMA

“Neyi kapattım?” sorusunun cevabında belirtme hâli eki bulunur.

1.3.4.3 Yönelme hâli eki

Yönelme hâli eki, isme yönelme, hedef veya yön gibi anlamlar katan -a veya -e ekidir.

- Yön, hedef veya yüklemin istediği ilişkiyi kurar.
- Her kullanım fiziksel bir yöne gitmeyi anlatmaz.
- Yönelme -a/-e, ünlüden sonra -ya/-ye biçimindedir. “Sokağ-a, oda-y-a” örneklerinde ses ve ek ilişkileri ayrıca gösterilir.
- Yön ve hedef yanında fiilin istediği kişiyi de belirtir. “Arkadaşına güvendi.” sözünde gerçek bir yere hareket yoktur.
- “Bana, sana” biçimlerinde yönelme ekiyle birlikte kökte ünlü değişimi vardır.
- Zaman veya amaç anlamı taşıyan sözlerde yalnız -e eki görülerek yer tamlayıcısı kararı verilmez.
- Yönelme hâli -a/-e ekleriyle kurulur. Ünlüden sonra y bulunabilir. “Okula gittim, arabaya bindim.” yön veya hedef bildirir. Ek yalnız fiziksel yön göstermez. “Bu işe sevindim.” sözünde sevinmenin konusu belirtilir. Fiilin istediği ek doğru seçilmelidir. “Başlamayı” yerine “başlamaya” gereken yerde kullanılır.
- “Bana” ve “sana” biçimleri yönelme ekiyle birlikte kökte ünlü değişimi içerir. “Onun evine” sözünde ev-i-n-e, üçüncü kişi iyelik, zamir n’si ve yönelme eki bulunur. Bu n sesini ikinci kişi iyelik ekiyle karıştırmamak gerekir. Tamlayan ve cümle anlamı çözümlemeyi destekler.

ÖRNEK

Okula yürüdü.

AÇIKLAMA

Gidişin hedefi okuldur.

ÖRNEK

Arkadaşına güvendi.

AÇIKLAMA

Güvenilen kişiyi fiile bağlamıştır.

ÖRNEK

Bahçeye çıktık.

AÇIKLAMA

“-ye” yönelme anlamı katar.

ÖRNEK

Eve döndüler.

AÇIKLAMA

“-e”, dönülen yeri gösterir.

1.3.4.4 Bulunma hâli eki

Bulunma hâli eki, isme başta yer ve zaman olmak üzere bulunma anlamı katan -da, -de, -ta, -te ekidir.

- Varlığın veya eylemin bulunduğu yeri belirtebilir.
- Sözcüğe bitişir ve -da/-de/-ta/-te biçimleri vardır.
- Bulunma eki -da/-de/-ta/-te biçimlerindedir. Sert ünsüzden sonra -ta/-te gelir. “Sınıf-ta” buna örnektir.
- Bağlaç olan de ayrı yazılır, bulunma eki bitişiktir. “Sınıfta da” sözünde ikisi yan yanadır.
- “Nerede? Kimde? Neyde?” soruları bulunma ilişkisini gösterir. Ancak ekin zamanı veya başka anlamı bildirdiği kullanımlar da vardır.
- “Üçte geldim.” cümlesinde ek zaman ilişkisi kurar. Bu söz, cümle ögesi bakımından zaman bildiren zarf tümlecidir.
- Bulunma hâli -da/-de/-ta/-te biçimleriyle yazılır. “Evde, sınıfta, ağaçta” sözcüklerinde ek bitişiktir ve ünsüz uyumuna uyar. “Ev de” sözündeki bağlaç ayrı yazılır. Bulunma eki yerden başka zaman, durum veya kapsam da bildirebilir. “Saat üçte”, “bu konuda” gibi sözlerin anlamı bağlamdan açıklanır.
- Hâl ekini görmek cümlenin ögesini otomatik belirlemez. “Yazın ortasında” zaman bildiriyorsa zarf görevindedir. “Bahçede bekledi.” sözünde yer ilişkisi vardır. Önce ekin adı, sonra söz grubunun yüklemle ilişkisi bulunmalıdır. Yazım sorularıyla öge sorularının ölçütleri farklıdır.

ÖRNEK

Bahçede oynadılar.

AÇIKLAMA

Oyunun gerçekleştiği yer bildirilir.

ÖRNEK

Sınıfta kitap var.

AÇIKLAMA

Sert f'den sonra -ta biçimi gelmiştir.

ÖRNEK

Sınıfta kaldım.

AÇIKLAMA

“-ta” eylemin gerçekleştiği yeri bildirir.

ÖRNEK

Sepette elma var.

AÇIKLAMA

“-te” elmaların bulunduğu yeri gösterir.

1.3.4.5 Ayrılma hâli eki

Ayrılma hâli eki, isme çıkış, kaynak, neden veya karşılaştırma gibi anlamlar katan -dan, -den, -tan, -ten ekidir.

- Çıkış, uzaklaşma veya kaynak gibi ilişkileri bildirir.
- Farklı anlamlarda kullanıldığında görev bağlamdan belirlenir.
- Ayrılma -dan/-den/-tan/-ten biçimlerindedir. Ek ünsüz uyumuna girer. “Ağaç-tan” yazımı buna örnektir.
- Başlangıç yeri veya kaynak için “Nereden? Kimden? Neyden?” soruları kullanılabilir.
- Ek neden, madde ve karşılaştırma da bildirebilir. “Soğuktan, tahtadan, senden uzun” kullanımları aynı fiziksel ayrılmayı anlatmaz.
- Ek adıyla cümle ögesini ayırın. Neden bildiren “heyecandan” sözü zarf tümleci olabilir.
- Ayrılma hâli -dan/-den/-tan/-ten biçimleriyle kurulur. “Evden çıktım.” kaynak veya başlangıç yeri bildirir. “Soğuktan titredim.” neden, “senden uzun” karşılaştırma, “tahtadan masa” yapıldığı madde anlamını taşır. Bu yüzden her -den ekini fiziksel ayrılma diye açıklamak eksik kalır.
- Ayrılma ekinin görevi fiilin anlamıyla birlikte okunur. “Senden yardım istedim.” yardımın istendiği kişiyi, “kitaptan öğrendim.” bilginin kaynağını gösterir. Bir sözcüğün ekini çıkarınca anlam ilişkisi değişebilir. Cümledeki doğru ek, sözcüğün sözlük anlamına göre değil yüklemin istediği yapıya göre bulunur.

ÖRNEK

İzmir'den döndü.

AÇIKLAMA

Hareketin başlangıç yeri bildirilir.

ÖRNEK

Bilgiyi sözlükten aldı.

AÇIKLAMA

Bilginin kaynağı belirtilir.

ÖRNEK

Köyden geldim.

AÇIKLAMA

“-den” hareketin başladığı yeri bildirir.

ÖRNEK

Kutudan bir kalem aldım.

AÇIKLAMA

“-dan” nesnenin çıkarıldığı yeri gösterir.

1.4 Fiil çekim ekleri

Fiil çekim eki, fiili kip veya kişi bakımından çekime sokan ektir.

- Kip/zaman ve kişi ilişkisini bildirir.
- Fiilin çekimini gösterir, yeni bir sözlük anlamı oluşturmaz.
- Fiil çekiminde kip/zaman ve kişi temel ilişkilerdir. Olumsuzluk -ma/-me ile soru mı/mi/mu/mü de çekimli fiilin biçimi incelenirken ayrıca gösterilir.
- Geldim biçiminde -di görülen geçmiş zaman, -m birinci tekil kişidir. Geliyorum biçiminde -yor şimdiki zaman, -um birinci tekil kişidir.
- Emir kipinin ikinci tekil kişisinde görünür kip veya kişi eki bulunmaması, gel sözünü çekimsiz isim yapmaz. Cümlede emir yüklemi olabilir.
- Fiil çekiminde kip, kişi ve soru ilişkileri bulunur. “Geldim” gel-di-m biçiminde görülen geçmiş zaman ve birinci tekil kişi alır. Olumsuzluk eki sözcüğün eylem anlamını tersler. Geleneksel okul dil bilgisinde olumsuzluk eki genellikle fiilin çekim yapısı içinde ele alınır. Fiilin yapısı tartışılırken kullanılan sınıflandırmanın ölçütü açık tutulmalıdır.

ÖRNEK

Yarın bize geleceksiniz.

AÇIKLAMA

Gel- fiiline gelecek zaman ve ikinci çoğul kişi ekleri gelmiştir.

ÖRNEK

Göreceksiniz.

AÇIKLAMA

Gör- fiilinde gelecek zaman ve ikinci çoğul kişi bildirilmiştir.

ÖRNEK

Yarın geleceksiniz.

AÇIKLAMA

Gelecek zaman ekiyle ikinci çoğul kişi eki fiili çekimler.

ÖRNEK

Dün seni gördüm.

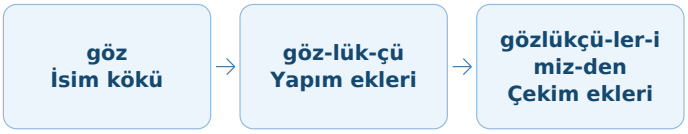
AÇIKLAMA

“-dü” görülen geçmiş zamanı, “-m” birinci tekil kişiyi bildirir.

Çözümleme sırası

Çözümleme, sözcüğü kök ve eklerine ayırıp her parçanın görevini belirlemektir.

- Önce kök bulunur; sonra ekler sırayla ayrılır.
- Bütün harf dizilerini ezberlenmiş eklere benzeterek ayırmak yanlış sonuç verebilir.

ÖRNEK

Gözlükçülerden birini aradım.

AÇIKLAMA

Kök göz, yapım ekleri -lük ve -çü, çekim ekleri -ler ve -den olarak ayrılır.

ÖRNEK

Susuzluk sözcüğü su-suz-luk biçiminde ayrılır.

AÇIKLAMA

İlk ek su bulunmama özelliği, ikinci ek bu durumun adı için yeni sözcük oluşturur. İkisi de yapım ekidir.

ÖRNEK

Taşlıkta yürüdük.

AÇIKLAMA

"Taşlık" sözcüğünün anlamlı en küçük parçası isim kökü "taş"tır.

ÖRNEK

Gözcü bizi gördü.

AÇIKLAMA

"Gözcü"nün kökü görme organının adı olan "göz"dür.

Karıştırılan kavramlar

Yapım ekinin dört temel yönü

İsimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil türetilebilir.

- Yeni biçimin türü ve anlamı kökle karşılaştırılır.
- Eklerin görevleri yalnız biçimine göre değil, eklendiği köke göre adlandırılır.
- İsimden isim yapım eki isim soylu kökten yeni bir isim soylu sözcük türetir. "Göz-lük, tuz-lu, ev-siz" örneklerinde yeni kavram veya nitelik oluşur. İsimden fiil yapan ekle "su-la-, temiz-le-" gibi eylemler kurulur. Kökün türü ile türemiş sözcüğün türü ayrı ayrı belirlenir. Türetilen sözcüğün cümlede sıfat olması, kökün mutlaka fiil olduğu anlamına gelmez.
- Fiilden isim yapım eki "sil-gi, yaz-ı, bil-gi" gibi varlık veya kavram adları kurar. Fiilden fiil yapan ekle eylem anlamı değişir. "Yaz-dır-, gör-üş-, uç-ur-" gibi yapılarda yeni fiil oluşur. Bir sözcükte birden fazla yapım eki bulunabilir. "Göz-lük-çü" iki aşamalı türemedir. Her aşamada oluşan gövdenin anlamı korunarak ilerlenir.

ÖRNEK

Su-lu, temiz-le-, yaz-ı, sev-dir-.

AÇIKLAMA

Sulu isimden isim; temizle isimden fiil; yazı fiilden isim; sevdir fiilden fiildir. -le, temiz isim soylu kökünden eylem türetmiştir.

ÖRNEK

Rafları tozladı.

AÇIKLAMA

"Toz" adı -la ekiyle fiile dönüşür.

ÖRNEK

Çocuk suladı.

AÇIKLAMA

"Su" adına -la eki getirilerek "sula-" fiili türetilmiştir.

ÖRNEK

Öğretmen metni okuttu.

AÇIKLAMA

"Oku-" fiiline -t getirilerek başka birine okutma anlamı oluşturulur.

İsim çekim eklerini sırayla çözme

Çoğul varlık sayısını; iyelik sahipliği; hâl yüklem veya diğer sözlerle ilişkiyi; ilgi eki tamlayanı gösterir.

- Aynı sözcük bu eklerden birkaçını alabilir.
- Her ek kendi göreviyle yazılır.

ÖRNEK

Ev-ler-imiz-den ayrıldık.

AÇIKLAMA

Ev kök; -ler çoğul; -imiz birinci çoğul iyelik; -den ayrılma hâli ekidir. Bu ekler ev kökünden yeni bir sözlük birimi türetmez.

ÖRNEK

Evin çatısı yenilendi.

AÇIKLAMA

"-in", tamlayanı "çatı" adına bağlar.

ÖRNEK

Kuşun kanadı iyileşti.

AÇIKLAMA

"-un" kanadın hangi varlıkla ilişkili olduğunu gösterir.

ÖRNEK

Bahçeye çıktık.

AÇIKLAMA

“-ye” yönelme anlamı katar.

Aynı biçimli ekleri ayırma

Bir ekin biçimi tek başına görevini kesinleştirmez.

- İyelik ve belirtme ekleri aynı sesle görünebilir.
- Sözcüğün kime ait olduğu ile eylemden neyin etkilendiği farklı ilişkilerdir.
- Kök bulurken sözcükle anlam bağı korunmalı; benzer görünen her son bölüm ek sayılmamalıdır.
- Ekler ünlü ve ünsüz uyumuna göre farklı biçimler alabilir. -lık, -lik, -luk, -lük aynı yapım ekinin biçimleridir. Ek biçimiyle görevini aynı şey sanmamak gerekir. -ı hem iyelik hem belirtme hâli eki olabilir. “Ece’nin kitabı”nda aitlik, “kitabı okudum”da nesne ilişkisi vardır. Yalnız son harfi işaretlemek doğru çözümleme sayılmaz.
- İlgi eki ile ilgi zamiri aynı değildir. İlgi eki isim tamlamasının ilk ögesinde ilişki kurar. İlgi zamiri -ki ise söylenmeyen ismin yerine geçer. “Benim kalemim mavi, seninki siyah.” cümlesinde “senin” ilgi ekini, “-ki” ise kalemin yerini tutan ilgi zamirini taşır. Bu iki görevi tek bir “ki eki” başlığı altında birleştirmemek gerekir.

ÖRNEK

Onun kitabı masada. Kitabı okudum.

AÇIKLAMA

İlk cümlede kitap ona aittir; -ı iyelik ekidir. İkinci cümlede kitap okuma eyleminin nesnesidir; -ı belirtme hâli ekidir. Aynı yazılı biçim farklı görevlerde kullanılmıştır.

ÖRNEK

Defterim masada.

AÇIKLAMA

“-im” defterin bana ait olduğunu bildirir.

ÖRNEK

Çantası ağırdı.

AÇIKLAMA

“-sı” çantanın üçüncü kişiye ait olduğunu gösterir.

ÖRNEK

Kalemi buldum.

AÇIKLAMA

“-i”, bulunan belli nesneyi gösteren belirtme hâli ekidir.

Hâl eki ve iyelik eki

Aynı görünen bir eki sınıflandırırken sözcüğün cümlede hangi ilişkiyi kurduğuna bakılır.

- Bir nesnenin kime ait olduğu ile eylemden hangi nesnenin etkilendiği iki farklı sorudur.

ÖRNEK

Ece'nin defteri masada kaldı.

AÇIKLAMA

Defterin Ece'ye ait olduğu bildirilir. Son i sesi üçüncü tekil kişi iyelik ekidir.

ÖRNEK

Defteri masaya bıraktım.

AÇIKLAMA

Kime ait olduğu belirtilmeyen defter, bırakma eyleminin belirtili nesnesidir. Son i sesi belirtme hâli ekidir.

ÖRNEK

Kapıyı kapattım.

AÇIKLAMA

“Neyi kapattım?” sorusunun cevabında belirtme hâli eki bulunur.

ÖRNEK

Defterim masada.

AÇIKLAMA

“-im” defterin bana ait olduğunu bildirir.

Ayırt etme ve kontrol

- Kökü bulurken ekleri ayırın ve kalan parçanın sözcüğün bütünüyle anlam bağını koruduğunu doğrulayın. Anlamlı görünen her kısa parça o sözcüğün kökü değildir.
- İsim-fiil kökü ayrımında uygun köke -mak/-mek getirerek deneyin. Sesteşlik ve ortak kök durumunda cümledeki anlamı ayrıca kontrol edin.
- İyelik için “Kimin veya neyin?”, belirtme için özneyi bulduktan sonra “Kimi veya neyi?” sorusunu kullanın. Aynı -i biçimi iki farklı görev taşıyabilir.

PÜF NOKTASI

Önce kökü ve anlam bağını doğrulayınız; sonra ekleri soldan sağa ayırınız. Kökü yanlış bulmak bütün ek çözümlemesini bozar.

DİKKAT

“Balık” sözcüğünü anlam ilişkisi olmadan “bal-ık” diye ayırmayınız. Ses benzerliği tek başına kök-ek ilişkisi kurmaz.